

LONDON TOPONIMIKASINING SEMANTIK VA ETIMOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xudoyqulova Nargiza Sadullayevna

O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti magistranti

nargizalimrayhon@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada “Toponim” va “Etimologiya” tushunchalari, Yevropaning eng qadimiy va go‘zal shahri London toponimi, u yerdagi hudud nomlarining tarixiy, etnografik, lingvistik va madaniy ma’lumotlari, London ko‘chalarining paydo bo‘lish tarixi, toponimlarining shakllanishi va tasniflanishi, til nuqtai nazaridan semantik xususiyatlari va geografik muhitning o‘ziga xosligi haqida ilmiy-nazariy ma’lumotlar keltirildi.

***Kalit so‘zlar:** Toponim, etimologiya, poytaxt, London, semantika, geografiya, tarix.*

СЕМАНТИКА И ТОПОНИМИКА ЛОНДОНА ЭТИМОЛОГИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Худойкулова Наргиза Садуллаевна

Магистр узбекского государственного университета

мировых языков

nargizalimrayhon@gmail.com

АННОТАЦИЯ

В данной статье рассматриваются научно-теоретические понятия «Топоним» и «Этимология», топоним самого древнего и красивого города Европы Лондона, историко-этнографические, лингвокультурологические сведения о названиях местности, история возникновения улиц Лондона, формирование топонимов и научно-теоретические сведения о его классификации, семантических особенностях с точки зрения языка, уникальности географической среды.

***Ключевые слова:** топоним, этимология, столица, Лондон, семантика, география, история.*

SEMANTICS AND TOPONYMY OF LONDON ETYMOLOGICAL CHARACTERISTICS

Khudoykulova Nargiza Sadullayevna

Master of Uzbekistan State World Languages University

nargizalimrayhon@gmail.com

ABSTRACT

This article discusses the concepts of “Toponym” and “Etymology”, the toponym of the most ancient and beautiful city in Europe London, historical, ethnographic, linguoculturological information about the names of the area, the history of the emergence of the streets of London, the formation of toponyms and scientific and theoretical information about its classification, semantic features in terms of language, the uniqueness of the geographical environment.

Key words: *toponym, etymology, capital, London, semantics, geography, history.*

KIRISH

Zamonaviy jamiyatni geografiyasiz tasavvur qilib bo‘lmaydi. Toponimlar jamiyat taraqqiyotining ajralmas elementi hisoblanadi. Ularning ma‘lum bir hududdagi yig‘indisi ko‘p asrlilik xalq ijodiyoti samarasidir. Geografik nomlar – bu mamlakat yoki shahar bilan tanishishni boshlaydigan tashrif qog‘ozi hisoblanadi.

Har qanday zamonaviy odamlarning hayoti doimiy ravishda o‘ziga xos geografik nomlarga ega bo‘lgan turli joylar bilan bog‘liq. Tilshunoslikda 6y “toponim” atamasi bilan belgilanadi. O‘z navbatida, geografik nomlarni, ularning tarixini o‘rganish bilan shug‘ullanadigan fan *toponimika* deyiladi. Toponim so‘zi (yunoncha topos – joy, makon, onima – nom, ism) – har qanday geografik obyektning atoqli oti, nomi, jumladan, gidronim, oykonim, oronim, urbanonim, agroonim va boshqalardan iborat bo‘ladi [1]. Hozirda esa geografik obyektlarning nomlarini o‘rganadigan fan bu – toponomika hisoblanadi. Toponimlarni o‘rganish zamonaviy tilshunoslikda katta qiziqish uyg‘otadi, chunki shahar nomlari o‘z shakllarini o‘zgartirishda davom etmoqda va bunga turli omillar ta’sir etmoqda.

Ushbu maqolada boy tarixga ega bo‘lgan, Yevropaning eng qadimiy ba go‘zal shaharlaridan biri, Buyuk Britaniyaning poytaxti Londonning toponimlarini ko‘rib chiqamiz. Londonning har bir ko‘chalari, bino va maydonlari o‘tgan yillar tarixi va ulug‘vorligi bilan ajralib turadi.

Londondagi shahar nomlari tarixiy, etnografik, lingvistik va madaniy ma‘lumotlarni taqdim etadi. Londonning deyarli har bir ko‘chasi butun dunyoga

mashhur va diqqatga sazovor joylari bilan taniqli. Shahardagi har bir ko‘chalarning, bino va maydonlarning nomlari muhim o‘rin tutadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Zamonaviy ingliz tilining tuzilishini tushunish, Buyuk Britaniya tarixi va madaniyati bilan tanishish orqali shaharning haqidagi dunyoqarashni kengaytirish mumkin. Ushbu izlanishning maqsadi London toponimlarini o‘rganishdir. Ularning kelib chiqish pozitsiyasi, bu esa, o‘z navbatida, batafsil ma‘lumotni anglatadi ularning shakllanishi va rivojlanishi tarixini o‘rganish mumkin.

London nafaqat Yevropaning eng go‘zal shaharlaridan biri, balki eng qadimgi davlat asos solingan joylardan biri hisoblanadi. Shahar Buyuk Britaniyada kelt qabilalarining joylashishi davrida tashkil etilgan deb hisoblanishiga qaramay, Rim istilolari London tarixiga ko‘proq hissa qo‘shgan, eramizning I asrida Temza qirg‘og‘idagi Londonium aholi punkti paydo bo‘ldi. Shimoliy Yevropadagi muhim savdo markazi hisoblangan [2]. London ko‘chalarining paydo bo‘lishi tarixi, shahar nomining kelib chiqishi va vaqt o‘tishi bilan uning o‘zgarishini e‘tiborsiz qoldirib bo‘lmaydi. “London” nomining o‘zi olimlar orasida juda ziddiyatli munozaralarga olib kelmoqda. Bir nechta taxminlar mavjud:

1. Nom lotin tilidan kelib chiqqan va rimliklar tilidan “zo‘ravon” ma‘nosini anglatuvchi shaxs ismi.

2. Nom lotinchadan Lond so‘zdan kelib chiqqan, ya‘ni “yovvoyi (o‘rmon bilan qoplangan) joy” ma‘nosini anglatgan [3].

3. Nom kelt tilidan kelib chiqqan va ikki so‘zdan iborat: Llyn (ko‘l) va Dun (istehkom): Keltlar davrida, shahar Llyndid deb nomlangan; “dun” qo‘shimchasi boshqa ko‘plab kelt toponimlarida ham uchraydi [4].

4. Bu nom Plowonida so‘zidan kelib chiqqan bo‘lib, “toshib oqadigan daryo” degan ma‘noni anglatadi [5].

Bugungi kunda ham Londonga asos solgan – keltlar yoki rimliklar deb mutlaq ishonch bilan aytib bo‘lmaydi.

London toponimlarini olimlar taklif qilgan tasnifga ko‘ra, quyidagilarga ajratish mumkin: 1. Shaharlararo tuzilmalardan tuzilgan toponimlar. 2. Rim yo‘llari. 3. Keltlar toponimlari [6].

Har kuni biz nutq oqimida minglab so‘zlardan foydalanamiz va qoida tariqasida biz ularning kelib chiqish tarixi haqida o‘ylamaymiz. Biroq, tilshunoslar so‘zlarning asl ma‘nosini tushunishga va ularning rivojlanish yo‘lini tiklashga ko‘p vaqt sarflashadi. Tilshunoslikning ushbu masalalarga bag‘ishlangan maxsus bo‘limi *etimologiya* deb ataladi. Shu o‘rinda etimologiya tushunchasiga to‘xtalamiz.

“Etimologiya” atamasi yunoncha ildizlarga ega va “haqiqat”, “ta’limot” degan ma’nolarni anglatadi. Bitta soʻzning etimologiyasi haqida gapirganda, ular odatda uning tarixiy ildizlarini oʻrganishni anglatadi. Koʻpincha bu atama tilshunoslikning kelib chiqishini oʻrganish bilan shugʻullanadigan boʻlimiga murojaat qilish uchun ishlatiladi.

Birinchi marta bu atama qadimgi yunon faylasuflarining asarlarida uchragan. Ushbu soʻzning tarkibiy qismlari “sodiq va haqiqat” hamda “ma’no va ta’lim berish” ma’nolariga ega boʻlgan [6]. Boshqacha qilib aytganda, etimologiyaning asosiy vazifasi soʻzlarning haqiqiy ma’nosini topishdir, shuningdek, soʻzga kiritilgan ma’noni izlash dastlab uning boshlangʻich qismidagi oʻzgarishlar dinamikasini kuzatish ma’nosini anglatadi.

Vaqt oʻtishi bilan soʻzlar nafaqat ma’noni, balki tashqi shaklini ham oʻzgartiradi. Shuningdek, ovoz ifodasi va fonetik koʻrinishi ham oʻzgaradi.

Soʻzlar. Olimlar kelib chiqishi masalasiga oydinlik kiritish uchun soʻzning asl qiyofasini tiklashga koʻp urinishlar qilmoqdalar. Ma’lum boʻlishicha, qadimgi tovush zamonaviy ona tilida soʻzlashuvchilar uchun mutlaqo boshqacha ma’noni bildirishi mumkin. Tilning lugʻat boyligini yaratish jarayoni va soʻz yasaliş manbalarini oʻrganish etimologiyaning predmeti hisoblanadi. Etimologiya bilan shugʻullanuvchi tilshunoslar eng qadimgi davrlardan, yozuvning tugʻilishidan boshlab, til tarkibini iloji boricha aniqroq tiklashni maqsad qilishgan.

Etimologik tahlil ma’lum bir soʻz paydo boʻlgan soʻz yasaliş modelini aniqlashga qaratilgan. Usullar orasida etimologiyalar genetik tahlil va qiyosiy tarixiy yondashuvni farqlashga moyil boʻlib, ular koʻpincha birgalikda qoʻllaniladi.

Etimologiya tilshunoslikning bir tarmogʻi sifatida boshqa fanlar bilan ham bogʻliq. Буларга: leksikologiya, morfologiya, semantika, dialektologiya va hk fanalarni kiritish mumkin. Etimologiya ma’lumotlarni taqdim etadi, ularsiz nutqning tarixiy-semantik rivojlanishi davrida yuzaga kelgan oʻzgarishlarni aniqlash qiyin. Etimologiya usullari yozma tarix hali mavjud boʻlmagan xronologik darajalargach tadqiq qilishga imkon beradi [7]. Ushbu fan oʻz ma’lumotlari bilan insoniyat tarixi va arxeologiyasidan olgan ma’lumotlarni toʻldiradi.

Aksariyat toponimlar koʻp asrlar oldin paydo boʻlgan. Shuning uchun geografik nomlarni quyidagi guruhlariga boʻlish mumkin:

1. Ma’lum bir xalq yoki ma’lum bir hududga xos boʻlgan nom.
2. Ma’lum bir xalq tilidan kelgan ism; lekin bilan vaqt oʻtishi bilan oʻzgartirilgan yoki qayta koʻrib chiqilgan.
3. Boshqa tildan kirib kelgan va ushbu hududda mavjud tilning fonetik xususiyatlari va meʼyorlariga moslashgan nomlar.

4. Xorijiy nomlar.

5. Gibril nomlar [8].

Semantik xususiyatga ko'ra tasniflashda geografik obyektlarning nomlari ularni hosil qilgan so'zlarning ma'nosiga ko'ra, toponimlar keyinchalik shakllangan xususiyatlariga ko'ra ajratiladi.

Toponimlarni leksik-semantik tamoyilga ko'ra ajratishda ularning semantik ma'nosi va nomlarning ma'lum sinfiga mansubligi hisobga olinadi.

Etimologik printsipga ko'ra toponimlar quyidagilarga bo'linadi.

1. Aniq semantik ma'noga ega toponimlar.

2. Ochish uchun etimologik tahlilni talab qiladigan toponimlar ma'nosi.

3. Ma'nosini tushunib bo'lmaydigan toponimlar.

Bundan tashqari V. Jukevich toponimlarni leksik tarkibiga ko'ra quyidagicha tasniflaydi [8]:

1. Relyef bilan bog'liq toponimlar.

2. Hayvon, o'simlik va hokazo nomlaridan hosil bo'lgan toponimlar. Nomlarning kelib chiqishiga ta'sir qiluvchi omillarga to'xtalib o'tsak. Ingliz tilidagi geografik obyektlarning nomlari tahlili lingvistik masala sifatida tadqiqqa tortilgan. Ingliz tilidagi geografik nomlarda tasniflash tamoyili manba tilini aniqlash (bu ingliz tilidan oldingi keltlar, iber va hk), britton, lotin, qadimgi ingliz, Qadimgi Nors, Daniya, Franko-Norman va boshqa tillar ta'sirida joy nomlari ko'p ucharydi.

Bu tillarning barchasini ingliz ko'chalari va boshqa geografik obyektlar nomlarida kuzatish mumkin. Bundan tashqari, ular allaqachon mavjud nomlarga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Ya'ni, ular fonetik va transliteratsiya qoidalariga asoslanib moslashgan. Ingliz joy nomlarining etimologiyasini o'rganishda bir nechta asosiy muammolarga duch kelish mumkin, xususan: Toponimning zamonaviy shakli bilan ma'noviy mos kelmasligi:

1. Tovush va ma'nodagi farq.

2. Keyingi bahsli masala o'xshash tovushga ega bo'lgan toponimlar mazmuni.

3. Zamonaviy ingliz tilida o'xshash so'zlarning mavjudligi.

Funksional nuqtai nazardan, ingliz geografik shakllanishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatdi. 1. Muayyan hududda yashovchi xalqlarning nomlari. 2. Turar-joyning xususiyatlari (ham oddiy, ham kompozitsion). 3. Hudud relyefi xususiyatlari.

Londonda joy nomlarining shakllanishida eng muhim omillardan biri tarixiy omil bo'lgan. London toponimlarining shakllanishiga turli tarixiy voqealar va istilolarning ta'sirini aytish mumkin: 1. Keltlargacha bo'lgan toponimlar guruhi. 2. Toponimlarning britonik guruhi. 3. Lotin toponimlari. 4. Daniya va Norveg tillariga xos joy nomlari. 5. Franko-normand toponimlari.

Ingliz ko‘chalari nomlarida ikkinchi elementni ifodalovchi alohida so‘zlar guruhi e‘tiborga loyiqdir. Masalan, so‘zlar ko‘cha, yo‘l, xiyobon, ayvon, yo‘lak kabi ma‘nolardagi farqlar hozirda nomlarning ikkinchi elementlari ma‘lum darajada o‘chiriladi, lekin dastlab, har bir bunday elementning o‘ziga xos ma‘nosi bor edi, bu esa ruxsat bermadi uni boshqa narsa bilan aralashtirib yuboring. Eng qadimgi atamalardan biri ko‘cha Rimliklar tilidan olingan qatlam – “asfaltlangan yo‘l” [9]. Rim bosqinchilari ketganlarida, ularning yo‘llarni asfaltlash usullari unutilgan, garchi ko‘cha so‘zining o‘zi saqlanib qolgan bo‘lsa-da, lekin u yangi ma‘no – uylar orasidagi yo‘lak mazmuniga ega bo‘lgan. Aynan yo‘l so‘zi *toride* - minmoq fe‘li bilan bog‘langan. Chavandozlar o‘tadigan yo‘llar shu tarzda atalgan. Ikkinchi element yo‘l bo‘lgan ko‘cha nomlari Londonning markaziy hududlarida, masalan, Siti va Vestminster hududida deyarli yo‘q. Londondagi ko‘plab joy nomlarining kelib chiqishi bilan bog‘liq geografik muhitning xususiyatlari: toponimlar ko‘pincha atrofdagi hududning tabiatini aks ettiradi.

Geografik atamalarning o‘z geografik nomlarini shakllantirishdagi alohida ahamiyati hammaga ma‘lum. Buni geografik atamashunoslikning taniqli tadqiqotchisi V. Neroznak [9] ta‘kidicha, Londonning geografik joy nomlari ko‘p va xilma-xildir. Buni mamlakatning bepoyon hududi bilan ham, boyligi bilan ham izohlash mumkin, tabiiy sharoitlar, turli xil relyef turlarining mavjudligi ham bundan mustasno emas: 1. Urbanonimlar. 2. Gidronimlar. 3. Fitotoponimlar.

Бундан ташқари atoqli ismlar Londondagi ko‘plab toponimlarda o‘z aksini topgan. Mashhur shoirlar, olimlar, rassomlar yashash joylari, shon-shuhrat joylari qo‘mondonlar, monarxlarning sevimli yurish yo‘llari va ularga yaqin bo‘lganlar, odamlar – bu nomlarning barchasi London nomlarining shakllanishiga ta‘sir ko‘rsatgan.

Шунингдек, London aholisining mehnat faoliyati, ularning bo‘sh vaqtlari va hayoti Londonning ko‘plab toponimlarida o‘z aksini topgan. Bunday nomlar juda ko‘p va A.V.Superanskaya [6] tasnifiga ko‘ra quyidagi guruhlariga bo‘lingan: 1. Rezidentlarning kasb-hunarlariga ko‘ra nomlar. 2. Belgilardan ko‘cha nomlari. 3. Ijobiy ma‘noli otlar.

XULOSA

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, etimologiya bugungi kunda tilshunoslikning bir bo‘limi hisoblanadi, uning doirasida ma‘lum bir so‘z shaklini yaratish motivlari uning semantik ma‘nosi hisoblanadi. Etimologik tahlil so‘z yasash modelini aniqlash uchun amalga oshiriladi. Tadqiqotchilar toponimlarning vazifa va maqsadlariga ko‘ra har xil turlarini ajratadilar. Toponimlarning vazifalari orasida quyidagilar qayd etilgan: *nominativ, tavsiflovchi va ramziy*.

Toponimlar o'rganish obyekti sifatida fanlararo xususiyatga ega bo'lib, tilshunoslik bilan bir qatorda tarix, sotsiologiya, geografiya fanlarida o'rganiladi. An'anaga ko'ra, etimologik nuqtai nazardan toponimlar quyidagi guruhlar bo'linadi: ma'lum bir xalq yoki biror kishiga xos bo'lgan ism; ma'lum bir xalq tilidan kelgan nom; boshqa tildan kirib, fonetikaga moslashgan nomlar ushbu hududda mavjud bo'lgan tilning xususiyat va me'yorlariga moslashishi; chet el nomlari; gibrid nomlar. Angliyada toponimlarning etimologik tahlili zamonaviy ingliz tilida o'xshash tovushga ega toponimlarning mavjudligi bilan murakkablashadi. Funktsional nuqtai nazardan ingliz geografik nomlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan quyidagi omillar ajratiladi: muayyan hududda yashagan xalqlarning nomlari; turar-joy xususiyatlari; hududning relyefi. Londonda ko'plab joy nomlarining kelib chiqishi uning geografik muhitining o'ziga xos xususiyatlari bilan bog'liqligi va aynan toponimlarda ko'pincha tevarak-atrof tabiati va tarix o'z aksini topishi tadqiqotimiz davomida kuzatildi.

REFERENCES

1. Аҳмадалиев Ю.И. Топонимика ва географик терминшунослик.— Фарғона: 2018 – 10 б.
2. Artemova A.F., Leonovich O.A. Buyuk Britaniyaning geografik nomlari. – M., 2010. – № 10. – 67 b.
3. Belenkaya V. Ingliz toponimiyasi bo'yicha insholar. – M., 2009. – 335 b.
4. Basik S. N. Umumiy toponimika. Geografiya fakulteti talabalari uchun darslik. – M.: BGU, 2011. – 200 b.
5. Bragilevskiy D.Y. Ko'cha nomlarining tarkibiy-semantik tahlili. London. - Leningrad, 2008. – 233 b.
6. Superanskaya A.V. To'g'ri nomning umumiy nazariyasi. – M., 2012. – 370 b.
7. Rosenthal D.E. Lug'at – lingvistik atamalar ma'lumotnomasi. 2-nashr. – M., 2013. – 399 b.
8. Jukevich V.A. Umumiy toponimika. – M., 2008. – 432 б.
9. Neroznak V.P. Toponimiya. Lingvistik entsiklopedik lug'at. – M., 2008. – 516 b.